

конф. з міжнар. участю, м. Краматорськ, 10 груд. 2020 р. / відп. ред. Д. В. Малєєв. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2020. С. 42–45. URL: :

<https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/issue/view/10.12.2020>

5. Лебедик Л. В., Стрельников В. Ю., Стрельников М. В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін : навч.-метод. посіб. Полтава : АСМІ, 2020. 303 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15703>
6. Литвин А. М., Лебедик Л. В. Педагогічні умови формування інформаційної культури особистості майбутнього фахівця зв'язку. Зб. наук. статей магістрів. Факультет товарознавства, торгівлі та маркетингу. Факультет харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу. Полтава : ПУЕТ, 2019. С. 372–378. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/9154>

УДК 36.01

АКТИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ ПОЛІЛІНГВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Наволокова Олександра,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

науковий керівник: проф. Боряк О. В.

У статті проаналізовано сучасні підходи та тенденції щодо вивчення специфіки активізації мовленнєвої діяльності у дітей з тяжкими мовленнєвими порушеннями в умовах полілінгвального середовища. Питання дослідження розвитку і поширення двомовності перебуває у стані інтенсивної динаміки та зазнає суттєвого впливу глобалізації.

Процес засвоєння кількох мов розглядається як практика їх почергового використання або як наявність і варіативність функціонування в межах одного суспільства двох чи кількох мов.

Ключові слова: *полілінгвальне середовище, тяжкі порушення мовлення, діти з особливими освітніми потребами, алалія, ранній дошкільний вік*

The article analyzes the modern approaches and trends in the study of the specifics of the activation of speech activity among children with severe speech disorders in a polylingual environment. The issue of studying the development and spread of bilingualism is in a state of intense dynamics and is significantly affected by globalization.

The process of learning several languages is seen as the practice of their alternate use or as the presence and variability of functioning within one society of two or more languages.

Key words: *polylingual environment, severe speech disorders, children with special educational needs, alalia, early preschool age*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні досвід мультикультурного та багатомовленневого життя стає звичним явищем, і, як наслідок, збільшується кількість дітей, які опиняються в ситуації двомовності. Насамперед, це діти вимушених переселенців та біженців, які через запровадження воєнного стану на території України вимушені були залишити свої домівки. Однією з найуразливіших та незахисних категорій цивільного населення залишаються діти з особливими освітніми потребами (ООП).

У сучасному світі двомовність сприймається, насамперед, як явище соціальне. Вона сприяє формуванню мовленнєвої компетентності в дітей за віком, збагачує досвід мовленнєвого спілкування. В таких умовах двомовність наче «формує людину нової інформаційної культури», і, як наслідок, людина отримує більше можливостей комунікувати в соціально-інформаційному просторі сучасного суспільства [1, с. 4]. Проте існує група дітей, що вимагає особливого підходу та уваги різноманітних фахівців, а саме – діти із ООП, зокрема з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), які наразі вимушені знаходитись в умовах полілінгвального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що важливого значення дослідники надають проблемі розвитку індивідуальних особливостей дітей, які знаходяться у двомовному середовищі. Можливість реалізувати комунікативну і когнітивну компетенції в мовленнєвій поведінці представлена у працях зарубіжних вчених В. Ламберта, В. Леопольда, Ю. Леві, Е. Райта, Ж. Ронжа. Дослідження, присвячені специфіці засвоєння рідної і нерідної мов, знаходимо у роботах Р. Антонюка, М. Жинкіна, І. Зимної, О. Леонтьєва, О. Негневицької, О. Протасової, О. Шахнаровича та ін. На особливу увагу заслуговують дослідження, які містять рекомендації для батьків, що стикаються з проблемою вибору мовлення в умовах двомовності під час спілкування з дитиною (К. Бейкер, С. Берон-Хюверт, В. Венг, А. Гейз, А. Кінг, С. Мадден, К. Майлз, У. Меккі, Б. Пірсон, В. Ракено, С. Ремен, В. Стейнер, Т. Токухама-Еспіноза, П. Фіцпетрік та ін.).

Метою статті є виявлення засобів активізації мовленнєвої діяльності у дітей з ООП, зокрема з малюками, що мають тяжкі порушення мовлення в умовах полілінгвального середовища.

Виклад основного матеріалу. Полілінгвальне середовище – це одночасне вивчення або спілкування в ЗДО або/та в сім'ї кількома мовами. Під полілінгвальною особистістю розглядають людину, яка володіє різними наборами мовленнєвих можливостей рідної та нерідної мови, наприклад: мовленнєва, комунікативна, етнокультурознавча тощо [3, с. 24; 10, с. 556; 14, с. 11].

Цікавими для нашої роботи є наукові розробки дослідниці Е. Бялисток, зокрема праця «Language Processing in Bilingual Children» [5] та монографія «Bilingualism in Development: Language, Literacy and Cognition» [4]. Дослідниця наголошує на наявності в дітей особливої процедури щодо контролю уваги під час вибору необхідної форми та значення під час комунікації.

У дошкільному віці ми можемо говорити не про якість володіння мовленням, національну сутність індивіда, ситуації вживання мовлення,

лексичне та граматичне оформлення висловлювання, а про процес розвитку мовлення в цілому, мовленнєвих здібностях дитини, вплив різних еталонів мовлення оточуючих на процес становлення мовлення самої дитини.

Діти з ООП, зокрема, малюки з різними формами алалії відчують певні труднощі при засвоєнні слів, неправильно їх вживають. Значення слів в таких дітей нечіткі. Вони мають характерні заміни слів за фонетичною, фонематичною та семантичною схожістю. В них порушено використання у дієслів, прикметників, прислівників, службових частин мови, прийменників тощо. Порушення виражені різко, зберігаються у мовленні дітей тривалий час і характерні не тільки для експресивного, але і для імпресивного мовлення. Відзначається також морфологічна неоформленість висловлювання, розрізнення та вживання практично всіх граматичних форм утруднюється [6, с. 11]. Характерні застрягання на називному відмінку іменників, проблеми із засвоєнням відмінювання іменників, засвоєння відмінків уповільнено, особливу складність викликають прийменникові конструкції (діти опускають прийменники, спотворюють закінчення). Спостерігаються характерні заміни дієслівних форм інфінітивом, яким діти користуються достатньо довго. Дуже складно засвоюють зворотні дієслова, не дуже успішно опановують відмінювання дієслів. Прикметники з'являються у мовленні дітей дуже пізно. Часто замість прикметника дитина вживає невизначену форму дієслова. Відзначаються зміни за числами та відмінками. Якщо у дитини з ТПМ самостійно формується фраза, вона являє собою коротке просте речення, в якому порушено порядок слів. Нерідко одне зі слів замінюється жестом або звуконаслідуванням. Формування зв'язного мовлення грубо порушено. Дитина не може передати послідовність явищ та подій, не може виділити головне у оповіданні. Звуки з'являються спонтанно. Дитині важко скласти окремі елементи мовлення в єдине ціле – зі звуків утворити слово. Важко сформувати динамічний артикуляційний стереотип (утруднено злиття звуків при їх правильному або неправильному вимовлянні), в результаті виникають перестановки звуків та складів, спрощення та спотворення структури слів. Не формуються тонкі рухові координації мовленнєвого апарату. Провідним є порушення праксису, моторики мовлення, проте внаслідок кінетичної або кінестетичної апраксії страждають фонетична та фонематична системи. Порушення ритмічної організації слів проявляється у сповільненості мовленнєвого потоку. Несформованість ритмічної структури слова та фрази супроводжується порушеннями мелодики, темпу та ритму мовлення.

У полілінгвальному середовищі затримка мовленнєвого розвитку може бути не тільки через те, що дитина має статус ООП, а через те, що вона ще не може «визначитися» якою мовою їй краще почати говорити.

Пропедевтика (попереднє навчання та виховання) – дає ознайомлювальні знання, подає матеріал в елементарній формі, щоб полегшити дітям перехід із одного стану до іншого, змінити позицію, настрої, цілі та принципи роботи у сфері навчання.

Порушення мовлення у дітей з ООП у полілінгвальному середовищі створює додаткові труднощі у їх соціальній адаптації та встановленні взаємин з оточуючими людьми.

У корекційній роботі використовуються різні методи мовленнєвого розвитку дошкільнят з ООП у полілінгвальному середовищі, наприклад:

- наочні: безпосереднє спостереження та його різновиди (спостереження у природі, екскурсії); опосередковане спостереження (образотворча наочність: іграшки, картини) та інших;

- словесні: читання та розповідання художніх творів; заучування напам'ять; переказ, бесіда, розповідь без опори на наочний матеріал та інших;

- практичні: дидактичні ігри; ігри-драматизації; інсценування; дидактичні вправи, пластичні етюди, хороводні ігри;

- невербальні засоби комунікації: засоби графічного моделювання; піктограми; картинки-символи; схеми; мнемотаблиці та ін.

Корекційний вплив здійснюється у таких формах навчання: фронтальна та індивідуальна. Усі заняття рекомендується розділити на кілька етапів.

Вправи виконувати за трьома напрямками: за показом: «Зроби точно так, як я», «Порівняй, чи правильно зробив»; по пам'яті після попереднього аналізу: «Запам'ятай», «Зроби так само», «Порівняй»; за словесною конструкцією вчителя-логопеда.

Вибір та використання того чи іншого методу визначається характером мовленнєвого порушення, змістом, цілями та завданнями корекційного впливу, етапом роботи, віковими, індивідуально-психологічними особливостями дитини та ін. Спільна робота з іншими фахівцями (психологом, музичним керівником, інструктором з фізичного розвитку, вихователем, лікарем) дозволяє активно впливати на дитину специфічними професійними засобами. Адже діти з ООП у полілінгвальному середовищі із задоволенням беруть участь у конкурсах, у пізнавально-розважальних іграх тощо. Вони почуваються в цьому світі не самотніми, а значущими та вміючими особистостями.

У навчанні та соціалізації таких дітей все має бути суворо індивідуально, і насамперед має бути прийняте відповідне рішення сім'ї.

Серед рекомендацій фахівців сім'ям, які знаходяться у полілінгвальному середовищі, дослідники у цій галузі акцентують увагу на наступному.

Якщо це дійсно важливо для сім'ї, можливе надання дитині багату і велику мовленнєву практику з обох мов. Існує безліч можливостей вивчити мовлення, як за програмами, що освоюються вдома, так і за дошкільними та громадськими програмами. Необхідно знайти спеціаліста з патології мовлення або мовленнєвої терапії (speech therapist), який дав би батькам додаткові стратегії та рекомендації, як з цим працювати.

До складнощів, з якими стикаються фахівці в цій галузі, що працюють у полілінгвальних країнах, відноситься проблема вибору – яке мовлення використовувати у терапії, а яке – у навчанні. Часто мовлення сім'ї не збігається з мовленням, яким здійснюється навчання в загальноосвітніх

установах. У цьому випадку фахівці радять використовувати спрощене мовлення у спілкуванні з дітьми. З цим можна погодитися, враховуючи, що діти з тяжкими порушеннями мовлення можуть відчувати складнощі зі сприйняттям. Тим не менш, іноді це спрощення йде далі і зводиться до використання тільки однієї мови – мови навчання у ЗДО, а не мовлення, яке використовують у сім'ї (наприклад, польська мова у Польщі). Тим не менш, достеменно встановлено, що коли ми відмовляємося від мови сім'ї, це неминуче негативно впливає на вивчення другої.

Наступне, на що потрібно звернути увагу – це те, що у місці тимчасового перебування діти отримують можливість застосувати на практиці мову соціального спілкування та засвоювати прагматичні правила.

Таким чином, комплексний підхід передбачає поєднання корекційно-педагогічної та лікувально-оздоровчої роботи, коли поряд з логопедичним впливом ведеться виховання дитини та оздоровлення дитячого організму в цілому. Враховуючи індивідуальні особливості та потреби кожної дитини з ООП, зокрема, з тяжкими порушеннями мовлення, фахівці ЗДО намічають та реалізують цілісну програму спільної та своєчасної корекційно-педагогічної роботи.

Висновки. Є всі підстави зробити висновок, що одночасне опанування кількох мов не завжди позитивно впливає на психічний розвиток дітей, особливо дітей, що мають тяжкі мовленнєві порушення. Порушення мовлення у дітей з ООП у полілінгвальному середовищі створює додаткові труднощі у їх соціальній адаптації та встановленні взаємин з оточуючими людьми.

Перспективним у подальших пошуках із цієї теми ми вважаємо вивчення впливу іншомовного мовлення на психомовленнєвий розвиток дітей, які тимчасово перебувають за межами нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Р. Двомовне навчання як реалізація принципу полікультурності в Україні, Румунії та Молдові : монографія. Київ : Лист, 1999. 288 с.
2. Богуш А. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч. посіб. Київ : Слово, 2008. 256 с.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования. Київ : Вища школа, 1979. 264 с.
4. Bialystok E. Bilingualism in development: Language, literacy, and cognition. New York : Cambridge University Press, 2001. 288 p. URL: <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511605963>
5. Bialystok E. Language Processing in Bilingual Children. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 238 p.
6. Cummins J. Bilingualism and Special Education : Issues in Assessment and Pedagogy. Clevedon : Multilingual matters, 1984. 306 p.